

Ekslibrisin Üç Yönü: Bir Sanat Eseri, İşlevsel Bir Nesne, Bir Eğitim Konusu *

Prof. Dr. Olcay Tekin Kırışoğlu

okiris@superonline.com

Makalenin tamamı
06 Haziran 2014'de kabul edildi

“Ben bir kitap severim”

ÖZET

“Ekslibris” kitapseverlerin kitaplarının iç kapağına yapıştırdıkları üzerinde adlarının ve kendilerini tanıtıcı değişik konularda resimlerin yer aldığı küçük boyutlu, baskiresim tekniğinde yapılmış yapıtlardır. Bu bir anlamda kitabın kartviziti ya da tapusudur.

Anahtar Sözcük: Ekslibris; Kütüphane; Kitap; Sembol; Yaratıcılık; Baskiresim; İşçilik; Kimlik Kartı

* Bu yazı, Prof. Dr. Olcay Tekin Kırışoğlu'nun **Pegem Akademi** Yayınlarında çıkan **“Sanat Bir Serüven”** isimli kitabından, Ekslibris örnekleri ise Işık Üniversitesi'nin düzenlediği “1. Ulusal Lise Öğrencileri Ekslibris Yarışması”ndan alınmıştır.

GİRİŞ

Buket Uzamaz

Elifnaz Yalçınkaya

“Ekslibris” kitapseverlerin kitaplarının iç kapağına yapıştırdıkları üzerinde adlarının ve kendilerini tanıtıcı değişik konularda resimlerin yer aldığı küçük boyutlu, baskiresim tekniğinde yapılmış yapıtlardır. Bu bir anlamda kitabın kartviziti ya da tapusudur. Hasip Pektaş kitabında “ekslibris”i şöyle tanımlıyor: “Ekslibris”ler kitap sahibini tanıtır, onu yüceltir ve kitabı ödünç alan kişiyi geri getirmesi konusunda uyarır. Ekslibris aynı zamanda önemli bir iletişim aracıdır. Sanatı, insanın elleri arasına; kitapların içine kadar getirmekte, dokunabilecek kadar yakınlaştırmaktadır (Pektaş, 2003). Küçük boyutlu olan bu baskılar kitapseverin hem bireysel kimliğini, hem de kültürel kimliğini yansıtır. Ekslibris çağdaş olduğu kadar tarihsel ve geleneksel bir sanattır. Bütün baskiresim çalışmalarında olduğu gibi, ustalığın ve yaratıcılığın birlikte kotarıldığı “ekslibris” hiç kuşkusuz sanatçıya yaratıcılık bağlamında geniş olanaklar sunmaktadır.

GEREKÇE

Ekslibris baskiresim tekniği ile yapılan bir sanat biçimi olması yanında pek çok yönüyle sanatı öğrenme/öğretme konusunda sanat öğretmene ve öğrenciye geniş olanaklar sunmaktadır.

Ekslibris’in eğitici ve öğretici yönleri şöyle sıralanabilir:

- Yaratıcılığa olanak vermesi,
- Ustalık boyutuyla yaratıcı süreçte yeteneği denetim altına alması,
- Yine ustalık yönü ile, kişide yapma bilgisini, dolayısı ile farklı bir boyutta düşünme gizilgücünü geliştirmesi,
- Sipariş üzerine yapılan bir çalışma olduğundan siparişi verenin kimliğini yansıtması, böylece yapanın yeteneği kadar düşüncesini de denetim altına alması,
- Sanat dünyasına öğrenciyi yaklaştırması,
- Küçüklüğü nedeniyle sınıf ortamında uygulanabilir olması.

Bütün bu sayılanlar ekslibrise görsel sanatlar eğitimi programlarında yer verilmesinin haklı gerekçelerini oluşturur.

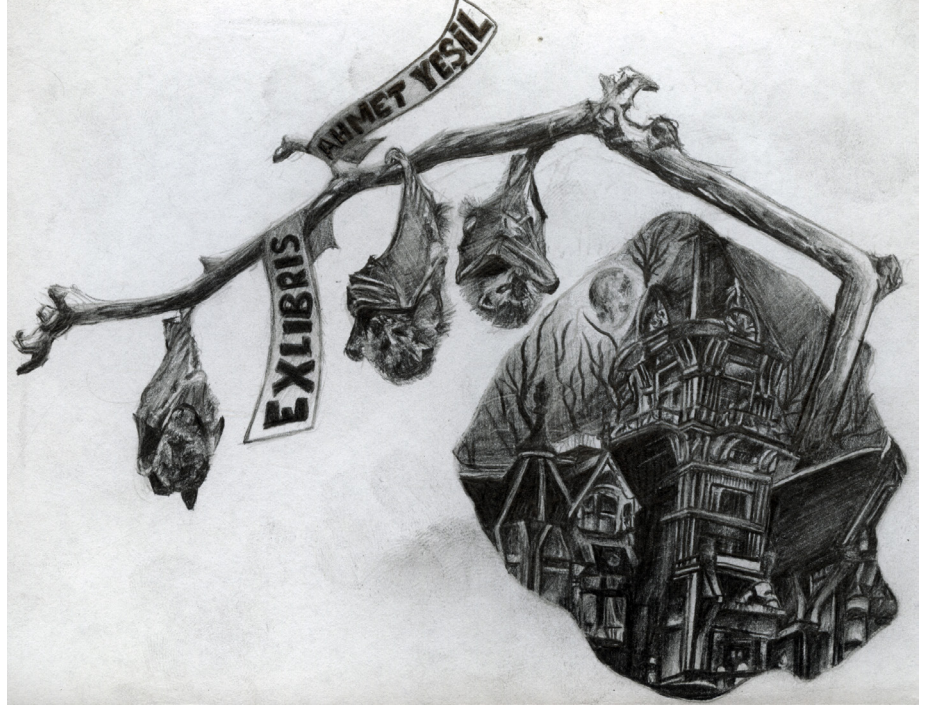
AMAÇLAR

Yukarıda sayılan gerekçeler ışığında çalışmaya ilişkin amaçlar şöyle sıralanabilir:

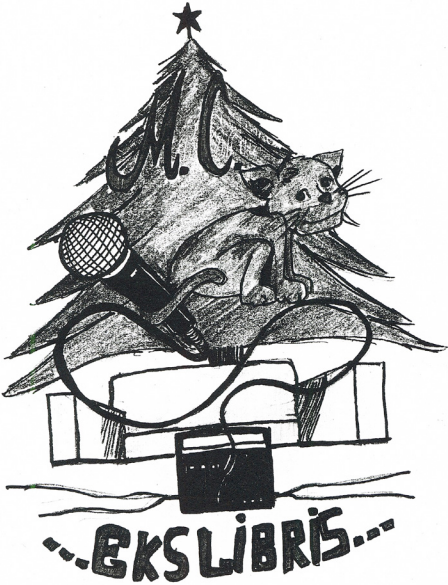
- Öğrencileri baskiresim tekniği ile oluşturulan “ekslibris” çalışması ile tanıştırmak,
- Ustalığın yaratıcılıkla birleştirilmesinde, tasarımdan uygulamaya, sanatsal açıdan düşünme disiplini yaşatmak,

Taha Elgün

Ferhat Alabay

Ekslibris M. C.

- Bu pek tanınmayan sanat biçimiyle onlarda kitap sevgisi yaratmak,
- Çeşitli simgelerle kimlik yaratılmasında sanatın rolünü kavratmak, bu yolla bir anlamda kültürel kimliğe katkı sağlamak.

EKSLİBRİS İLE İLGİLİ TEKNİK KONULARDA AÇIKLAMALAR

Ekslibris çoğaltılabilir olması nedeniyle baskı tekniklerine uygun olarak tasarlanması ve üretilmesi gereken bir çalışma türüdür. Baskiresim tekniği yoluyla çoğaltılabildiği gibi, daha çok kitaba ulaşması için doğrudan baskı yoluyla da çoğaltılabilir.

Çalışmanın boyutları kitap ölçülerine göre ayarlandığı için oldukça küçüktür. Bir başka deyişle ekslibris kitap boyutları ile doğru orantılıdır. “Günümüzde modern kitaplar için en kullanışlı bir ekslibrisin boyutu uzun kenarı 8x10 cm., kısa kenarı 6x7 cm.’dir. Çalışmaya dış hatlarıyla bir sınır getirilmemiştir; kare, dikdörtgen ya da tamamen serbest olabilir. Renkli çalışmalarda renk seçimi tamamen sanatçının tercihinin kalmakla birlikte soğuk ve soluk renkler az ilgi çekmektedir. Baskı kağıdı olarak her türlü kağıt kullanılabilir. Ekslibris kitaba yapıştırılacağı da düşünülerek baskı kağıdının kalınlığının çok fazla olmamasına özen gösterilmelidir” (Pektaş, 2003).

Ekslibrise sanat boyutuyla bakıldığında; konularının çeşitli nesnelere (bitki,

Nilsu Serdaroglu

Gizem Öztürk

hayvan, insan figürler ya da nesnel objeler), yaratıcısının düşünce ve duygularını, sipariş verenin kişiliğini ve elbette mesleğini, onun biyografisini, ayrıca sanatçının sipariş veren hakkındaki duygu ve düşüncelerini yansıttığı görülür. Estetik bağlamda ise, güzellik ve uyum içinde göze hoş görünmesi önemlidir. Yazı bu uyumun önemli bir bileşenidir.

UYGULAMAYA İLİŞKİN GEREKLİ BİLGİLER

Çalışmanın süresi; dört ders saati olarak belirlenmiştir, ancak öğrencilere çalışmalarını okul dışı saatlerde de sürdürebilecekleri söylenmiştir. Çalışma yeri, okul işliğı olarak seçilmiştir.

Çalışma, sanat lisesi 3. sınıf (Yaş 17) öğrencilerinden 15 kişilik bir grupta yürütülmüştür. Ekslibris çalışmasının istendiğinde daha farklı yaş gruplarına ve daha kalabalık sınıflarda uygulanabilirliğı unutulmamalıdır.

ÇALIŞMA SÜRECİ

Yapılandırmacı öğrenme modeli

Çalışmada öteki uygulamalardan farklı bir uygulama süreci izlenmek istenmiştir. Buna eğitimde "Yapılandırmacı" (Constructivist) yaklaşım denmektedir. Bu yaklaşımda öğrenci çalıştığı ortamda birlikte çalıştığı kişilerle ilişkiye girerek bilgiye kendi gayreti içinde ulaşır. Bir başka deyişle, öğrencinin bilgiye kendi yaşantıları içinde ulaşması beklenir. Yapılandırmacı görüş bir öğretim modeli olmaktan çok bir öğrenme biçimi olarak tanımlanır. Bu bağlamda yapılandırmacı yaklaşım sanat eğitiminde

Oğuzcan Öztürk

Ata Orhun Uykur

Zara Miles

uygulamalı etkinliklerde öğrenciye olduğu kadar öğretmene de farklı öğretim ya da yönlendirme olanakları sunar. Şöyle ki; bu tür uygulamalarda,

- öğrenci sanatsal bilgi ve deneyime özgür ve etkin çalışmasıyla ulaşır.
- kendi öğrenme süreci içinde denetimi elinde tutar.

21

Bu öğrenme modelinde üç öğrenci davranışı öne çıkar. Bu davranışlar; a) Etkin öğrenici, b) Birlikte öğrenici, c)Yaratıcı öğrenici (Milbrandt ve diğerleri, 2004).

Yapılandırmacı görüş öğrenci merkezlidir, özgürlükçüdür. Öğretmen uygulamada yer alacak etkinliği seçer. Temel çerçeveyi ve bilgileri öğrenciye aktarır. Beklentilerini sıralar. Kimi zaman öğretmenin açıklamalarından, sınıfta tartışılardan daha fazla bilgiye gerek duyulabilir. O zaman öğretmen verdiği bilgilere ek olarak araştırılması gereken bilgilerin kaynakları hakkında da bilgi verir.

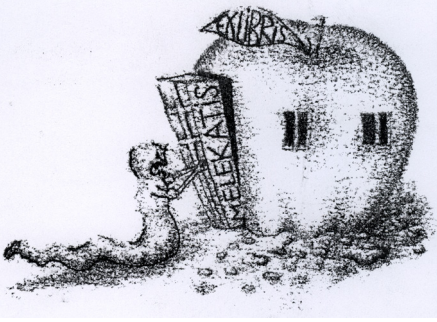
Ekslibris çalışmasında yukarıda belirtilen öğrenme modeli uygulanmak istenmiş ve ders aşağıdaki ilkeler ışığında yapılandırılmıştır. Yapı aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır.

ÖĞRENME ARAÇLARI

Öğrencilere çalışma örnekleri bulabilecekleri kitaplar önerilmiş ve sınıfa ekslibris örnekleri içeren kataloglar, kitap ve de kimi gerçek örnekler getirilmiştir. Görsel örnekler ışıkta hazırlanan bir masa üzerine yerleştirilmiştir.

Beril Kolsal

Melek Atis

ÇALIŞMA ORTAMI

Sınıfta öğrenmeyi güçlendirecek ortam yaratılmaya çalışılmıştır. Öğrencilerden birbirlerinin kimliğine uygun ekslibris yaratabilecekleri gibi, sınıf arkadaşlarından tamamen bağımsız farklı kişilerin kitaplıkları için de bir çalışma yapabilecekleri istenmiştir.

Ortamın özgür düşünmeye ve yaratıcılığa olanak verecek biçimde düzenlenmesine özen gösterilmiş, bu bağlamda öğrencilerin birbirleriyle tartışabilecekleri önerilmiştir. Bu yaklaşımın sanat lisesi öğrencileri için bir anlamda “yapılandırıcı” görüşe uygun olacağı düşünülmüştür.

SINIFTA YARATICI ORTAM HAZIRLANMASI

İşlik tartışma ortamına göre düzenlemiş, ekslibris ile ilgili örnekler panoya asılmış, konu ile ilgili Türkiye’de yapılan ekslibris yarışması katalogları araştırma masasına serilmiş, sınıfta soru sormaya, tartışmaya, örnekler üzerinde görüş alışverişinde bulunmaya olanak sağlanmıştır. Böylece her öğrenci kendi problemini saptamış ve çözüm yolları geliştirmeye yönelmiştir. Öğretmen soruları yanıtlamış, takılınan yerde, sorun çözmede öğrencinin kendi yolunu bulmasına yardımcı olmuştur.

Yapıt inceleme ortamı, örnekler üzerinde konuşma, tartışma kısaca bir diyalog yaratma ortamıdır. Burada öğretmen kendi düşündüğü kadar öğrenciyi de düşündürür. Böylece öğrenme, öğretmen, öğrenci ve örnekler üzerinde yaratılan eleştirel düşünme arasında gelişir. Bu sıradan bir inceleme olayı değil, sanat yapıtlarını okumak ve bunu bir anlamda ip uçlarına ve kanıtlara dayanarak yapmaktır. Bu süreç öğrencilere örnek ekslibrislerdeki (sanat yapıtlarındaki) anlamı yakalama ve bir anlamda yeniden yaratma olanağı verecektir.

Bu yaklaşıma sanat eğitimi dilinde görsel okuma, çözümlenme denir. Öğrenci önce yapıtı ayrıntıları ile anlamaya çalışır. Öğrenci görsel okuma süreci ile salt bu çalışma için değil her çalışma için geçerli bir sanatçı, bir eleştirmen ve bir araştırmacı davranışı kazanmış olacaktır. İncelemede ayrıntıyı görecek, düzenlemede yer alan nesnelere tanılayacak, düzeni inceleyecek ve anlamı yorumlayacaktır. Bu sözel ve görsel serüven öğrencilerin sanat uygulamalarının önemli bir parçasıdır.

ÖĞRENCİYE SEÇENEKLER SUNULMASI

Ekslibrisin boyutu ve sınırlı teknik olanaklarla çalışılması gibi kendi kuralları ve baskıresime ilişkin kimi kurallar dışında, konu, teknik, gereç seçiminde

Esra Diken

öğrenci özgür bırakılmıştır. Renkli ya da siyah-beyaz çalışabilecekleri gibi, değişik gereç ve baskı teknikleri de uygulayabilecekleri kendilerine duyurulmuştur.

ÖZGÜR YARATMA

Öğrenciden beklenen kendilerini sanatçı gibi duyumsayarak konu üzerinde düşünceleri, tartışmaları ve yaratmalarıdır. Bu süreçte pek çok tasarım yaparlar, arkadaşlarıyla fikir alışverişinde bulunurlar. Çalışma okul dışına da taşar. Bir anlamda okul ortamının kurallarından kurtulan öğrenci kendi kendine kaldığında daha özgür düşünebilecektir. Bütün bu hazırlıklardan sonra çalışmaya geçilir.

ÇALIŞMA

Öğrenciler çalışmaya başlarken, her çalışma öncesi olduğu gibi biraz yavaş ve sıkıntılıdır. Bu davranış yaratma öncesi tıpkı sanatçılarda olduğu gibi her öğrencinin yaşadığı bir süreçtir. Tekrar tekrar örnekler dönerler. Burada en çok tereddütleri anlamlı bir simge bulmaktır. Yoksa çizgi ile ilgili bir sorunları yoktu. Genelde ekslibrislerde yaratıcının ve de ekslibrisi sipariş eden kişinin kimliğini yansıtan simgeler aranır. **Bir çeşit kimlik okumadır ekslibris.** Üzerlerinde kitaplık sahibinin adının bulunması bir ön koşuldur.

Yine her çalışmada olduğu gibi çalışmanın erkencileri vardır. Bir ya da iki öğrenci bir ürün ortaya koyduğunda ötekiler cesaretlenir. Burada da böyle oldu. Çıkan işler öğrenciler tarafından sınıfın görünen bir yerinde sergilendi. Her çalışma önce yapan öğrenci tarafından sınıfa tanıtıldı. Üzerinde tartışıldı. Daha sonra izleyenler yapıtları inceleyerek görüşlerini açıkladılar. Böylece ekslibrislerde yer alan çeşitli simgelerden hareketle yorumlar yapıldı. Simgelerden anlamlar çıkarıldı.

Öğrenciler ekslibrislerde kendilerinin ilgi alanlarına giren, kendilerince anlamlı olan simgelere yer vermişlerdir. Bunlar genelde, günlük objeler, hayvan figürleri, düşsel yaratıklar, karikatür benzeri portreler gibi simgelerdir.

Simgeler üretilirken bir yandan da kitapların ve kitaplıkların önemine bir kez daha vurgu yapıldı. Günümüzde her ne kadar yeni teknolojiler elektronik anlamda okuyucuya kısa sürede çok ve çeşitli kitaba ulaşma kolaylığı sağladı ise de, bir çok kişi kitabın kişiye sağladığı görsel ve dokunsal hazzın elektronik yolla elde edilemeyeceği kanısındadır.

Çalışmalar süre yetersizliği nedeni ile baskı gereçlerine aktarılmaya da tasarım açısından ilginç çalışmalar ortaya çıkmıştır. Baskıya geçilmiş olsaydı, öğrenciler kimi tasarımların gerecin sınırlılıkları ve olanaklarına göre farklı biçimler alabileceğini ve bekliden de yeniden düzenlenmeleri gerektiğini öğreneceklerdi.

SONUÇ

Çalışma sonunda öğrencilerden çok olumlu tepkiler alındı. O kadar istekle çalıştılar ki, bir öğrenci birden fazla ekslibris üretmek değerlendirmeye katıldı.

Öğrenciler çok yönlü kazanımlar elde ettiler. Sanat eğitimi açısından kazanımları şöyle sıralayabiliriz:

- Yeni bir sanat biçimini tanıdılar.
- Özgür çizgi, tasarım, çizgi yetenekleri ile birlikte düş güçleri gelişti.
- Kitabın ve kitap okumanın önemini kavramaya çalıştılar.
- Yaratıcılıkları gelişti.
- Çizgilerine anlam vermeyi öğrendiler.
- Yapılandırmacı çalışma yaklaşımı ile kendileri araştırıp, öğrenip, yaratma olanağını buldular. Bu da özgür bir yöntem olarak önemli bir kazanımdı. Esas kazanımın, bundan sonraki çalışmalara yansıyor yansımadığı ile ortaya çıkacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Kırıçoğlu, O. T. (2014) Sanat Bir Serüven, Pegem Akademi, Ankara

Milbrandt, M., Felts, J., Richards, B., Abghari, N. (2004) Teaching-To-Learn: Constructivist Approach To Shared Responsibility Art Education The Journale of The NAEA (Nationale Art Education Association 57 (5) .

Pektaş, H. (2003) Ex-libris, AED, Ankara